

Світлана Іващенко, Ілля Давіденко, Влада Анучіна, Дар'я Попіль

THE THING: ЧОМУ Я РЕДАКТОР.

Частина I¹

*«Коли в класі тихо, я дивлюсь у вікно і думаю про свободу»
(І.І., перший клас, перша чверть)*

Шлях до «Філософської думки»

Сім'я, шкільні роки, нонконформізм

Ілля Давіденко: Пані Світлано, дякуємо за згоду на це інтерв'ю. Воно є початком нового дослідницького проекту Студентського товариства усної історії філософії, присвяченого журналові «Філософська думка» 1989–1995 років, періоду, коли його очолював Юрій Прилюк. У цьому інтерв'ю ми б хотіли сфокусуватися на темах історії журналу, тієї спільноти, працею та ідеями якої журнал жив, взаємодії журналу із філософськими інституціями країни та, урешті, трансформації журналу, що відображали трансформації філософії в Україні раних 90-х.

Почнімо, однак, із прояснення вашого особистого шляху до «Думки». Розкажіть про свою сім'ю, дитинство. Де ви народилися?

Світлана Іващенко²: Київ, Печерськ. Печерськийпологовий, де потім також народився мій син, а пізніше – моя перша онука, а потім ще й друга. Згодом школа – так звана російсько-англійська. Були й українсько-англійські, наприклад, у такій навчалася моя старша сестра. Справа з вибором школи стояла так, що ми тоді жили на Банковій, і школа, де вчилася сестра, була ближче до Банкової. А коли переїхали на Ляйпцизьку (тоді – «Лейпцигську»), то я пішла до школи, яка була ближче до нового помешкання. Школа була добра, мабуть, навіть надто добра, бо років за 10, здається, по тому, як я її закінчила, вчителів розігнали. Річ у тім, що (і це, мабуть, важливо для контексту) у мене в старших класах був такий собі період «сплеску дисиденства». Викликали батьків. З мамою в мене були шалені суперечки, тато, натомість, був толерантнішим. Він, як історик, розумів, що всяке буває. Натомість мої вчителі, вчитель фізики і вчителька хімії, якось мене зловили в коридорі, потягнули до підсобки і кажуть: «Іващенко, те, що ти кажеш – дуже добре, але не треба при всіх. Хочеш поговорити – іди до нас».

© С. Іващенко, І. Давіденко, В. Анучіна, Д. Попіль, 2022

¹ Інтерв'ю підготовлене в межах дослідницької програми Студентського товариства усної історії «Філософія в Україні 60–80-х років ХХ століття», проект ««Філософська думка»: 1989–1995».

² Надалі учасники інтерв'ю позначені ініціалами: С. І. – Світлана Іващенко, І. Д. – Ілля Давіденко, В. А. – Влада Анучіна, Д. П. – Дар'я Попіль.

І. Д.: Можна уточнювальне питання? Що саме ви казали перед таким несподіваним «відловленням»? Чого це стосувалося?

С. І.: Ви знаєте, я зараз могла би сказати, що це було щось у душі молодого Маркса, про «відчуження» й таке інше. Старша сестра навчалася на економічному, серед книг на її столі були Гегель і грубенький «Капітал». Ну і я їх, відповідно, читала, і, до речі, «Капітал» – це дуже захопливе читання. Гегеля також було цікаво читати. Мені завжди подобалося розгадувати усілякі загадки, наприклад, логічні. Був такий часопис – «Наука и жизнь», і там якраз щось таке було – логічні задачки. І от Гегеля я читала так, як хтось розгадує кросворд...

Річ у тім, що вчителі переважно терпіли мої вибрики. Вчителька російської мови й літератури якось зустріла мене з моїм сином біля школи (у тому приміщенні була його музична школа) і каже: «Ілля, а я й досі зберігаю твори твоєї мами». Я в такому душі написала й випускний твір. Було кілька тем, одна з них, так би мовити, «вільна»: «Народ и партия едины». Я обрала цю тему, за епіграфом звернулася до байки Крилова – «Однажды лебедь, рак да щука...» – і от так написала твір. На виході з зали, де в нас відбувався цей іспит, вчителька мене схопила й каже: «Так, Іващенко, я це собі заберу, а ти сідай і пиши про Маяковського. Ти ж любиш Маяковського». Ну я й написала про Маяковського. Мені здається, усі мої шкільні «вибрики» були якраз у душі отого твору.

І. Д.: Що лежало в основі ваших дисидентських потягів? Часом, не прагнення повернутися до «автентичного» марксизму?

С. І.: Ні. Зараз я би сказала, що ми тоді тяжіли до «загальнолюдських цінностей». Радше несвідомо.

І. Д.: А як було в сім'ї? Ви казали, що ваш батько толерував ваші неконформістські погляди.

С. І.: Річ у тім, що мама в мене була начальниця. Але вона була правильна, чесна, порядна. Її співробітники, від першого до останнього, позитивно згадували про неї, вона була гарною господарницею. Коли вона будувала для свого відомства 9-поверхову офісну будівлю, навіть ремонт собі вдома не зробила. Мені здається, що «Сердце мое бьется в ритме с партией» – це про неї, принаймні почасти. У нас були різні історії в старших класах, мама й дуже сердилася, і дуже переживала за мене. А потім, коли почалася Перебудова, мама якось уранці каже: «Тут вот в “Известиях” пишут то, что ты когда-то говорила». От так. Мати прожила не своє життя. Вона хотіла бути «при землі», сільгоспакадемію закінчила. Але навчалася дуже добре. Як кажуть, спочатку ви працюєте на репутацію, а потім репутація спрацює проти вас. Її викликали до ЦК, був тоді такий собі молодіжний набір, їх усіх направили на курси журналістики з метою сформувати «актив». Мама спитала, чи можна відмовитись, і їй пояснили, що буде, якщо вона не захоче. Вона погодилась, попрацювала в газеті, потім у якомусь видавництві сільгосплітератури, а потім вже робила кар'єру в цьому напрямку.

І. Д.: А де працював ваш батько, історик?

С. І.: Він викладав в Вищій партшколі. Це вважалося доброю кар'єрою, і це заслуга мами. Вона була господарем, рушієм усього. А тато більше був заглиблений у читання книжок, хотів потроху писати, лекції читати (у принципі, він це й робив). От це йому подобалось. Він був лагідний. У нього навіть завжди при собі був запасний носовичок для заплаканих аспіранток. Справа в тім, що в них була зав. методкабінетом – дуже люта жінка. Про все це я, до речі, дізналася зовсім нещодавно. До нас в Інститут соціології прийшла одна жінка, яка була татогою аспіранткою, і коли ми випадково зустрілись, вона мені про це розповіла. Цікава подробиця, про яку я не знала.

Вони з мамою були дуже різні. Обоє пройшли війну. Мама як медсестра, а тато у фронтівій газеті. Мамин мобільний госпіталь і татова газета пересувалися залізницею слідом за фронтом. Вони опинялися в одних і тих самих місцях одночасно. Мама згадувала, що якось відпочивала після зміни, коли прибігли дівчата й кажуть, мовляв, там на платформі солдатик співає під гітару. Тож всі пішли гуртом слухати. Мама не могла точно сказати, був то мій тато чи ні. Але й у тата були такі самі історії. Він мав при собі гітару, співав на стоянках. І зазвичай збиралися люди послухати. Але познайомилися вони з мамою набагато пізніше.

Вікно у світ

Д. П.: Як у вас складалося у школі з іноземними мовами?

С. І.: З англійською я «дружила», як то кажуть. Якось так випадково трапилося, що я почала спілкуватися зі студентами з Единбурга й відчула, що мова – це живе спілкування. До того ж, у нас був предмет «англійська література», я намагалася читати Шекспіра, і це теж було як розгадування кросвордів, цікавий такий процес... Вчителька англійської вважала, що мені треба було йти на романо-германську філологію.

Д. П.: Студенти з Единбурга? Розкажіть, будь ласка, що це була за історія.

С. І.: Це було не зовсім випадково. Ви, мабуть, знаєте, що «хрустальною мечтою советского человека» був Дикий Захід. Ніхто ж нікуди майже не їздив, але всім хотілося. Але були такі собі субститутні форми. Моя сестра і я відвідували в Будинку піонерів гурток, що називався «КІД» – Клуб інтернаціональної дружби. Там ми «за всіх радянських школярів» товаришували із «закордоном». До нас приїздили різні групи. Якось я познайомилася з іспанцем, який навчався в Москві, і ми домовилися, що він мені писатиме українською, а я йому – іспанською. Так ми певний час листувалися. До речі, це дуже показовий приклад. Була ціла практика листування із закордоном. Ми в цьому клубі брали в людей, з якими спілкувалися, адреси і листувалися. І це було дуже круто. А потім нам ще раз поталанило. До нас прийшла нова вчителька і завуч з позакласової роботи, що повернулася з Лондона, де вона була зі своїм чоловіком – комсомольським лідером.

Д. П.: Це кінець 60-х років, так?

С. І.: Так, все правильно. І ця вчителька нам розповідала про гіпі, про багато різних речей. А потім вона нам влаштувала поїздку до Ленінграда, де ми оселилися в готелі мережі «Інтурист». Праворуч від нас жили американці, які дуже гучно спілкувались у дуже пізній час, а вище – оті шотландці. До речі, хлопці ходили в кілтах. Спочатку ми познайомились із американцями. Потім – із шотландцями. З ними ще була дівчина, ми обмінялись адресами. Вони спитали, звідки ми знаємо мову. Вони були дуже вражені. Ми їм розповіли про свою школу, де англійську літературу нам читали саме англійською мовою, а ми конспектували. Ще, кілька предметів нам теж читали англійською – історію та географію, щоправда, із перебоями. Тобто, ми мали певний досвід, але, звісно ж, навчальний, а не мовленнєвий. Вони були вражені нашою англійською настільки, що передали нашій вчительці листівку й написали їй щось на кшталт «Поздоровляємо з успіхами ваших учнів».

В. А.: А як вони опинилися в Радянському Союзі? Приїхали за обміном?

С. І.: Обміни з'явилися пізніше. А тоді нам це було недоступно, а їм було цікаво приїхати. Був «Інтурист», який заробляв на цьому. То були звичайні туристи. Вони відвідували радянські культурно-історичні центри. Ми, школярі з Києва, жили скромно: у нас був великий номер на всіх дівчат і душ у кінці коридору. А американці й шотландці

жили в окремих номерах, як справжні вільні люди. Загалом же враження було чудове. Я вперше жила в готелі без батьків. Це був 1968-й рік, початок весни. Саме в цей час моя мама була в Італії. Коли вона приїхала, розповідала мені багато історій про життя в капіталістичних країнах. Маму попередили, щоб вона трималася подалі від великих скупчень людей. Там, в Італії, звісно, було не так «гаряче», як у Парижі (де, між іншим, у той час перебував Мирослав Володимирович Попович), але, усе ж, вона привезла кілька цікавих фото. Значно пізніше мені довелося познайомитись із одним чехом, який пережив напад радянських танків. Ми з ним дивилися футбол, а в перерві пішли новини, наші, і в них показували, як в Америці жорстоко розганяють демонстрації. А він і каже: «Дивись, ось так було й у нас». Я розумію, що мала дещо інші передумови, ніж багато хто. У Києві було більше можливостей.

Вибір професії

В. А.: *Повертаючись до шкільних інтересів і вибору факультету. Тобто вас не цікавила специфічно гуманітаристика? Приваблювала радше широта освіти?*

С. І.: Я не знала, що існує, наприклад, філософський факультет. Окрім Гегеля і Маркса, звісно, я ще щось читала. Але тоді всі багато читали. Це сприймалося як «поезія», а не як філософія. «Поезія як філософія» і «філософія як поезія» почалися пізніше. До речі, мене хтось ще в дитинстві охрестив «філософом». Я б радше сказала, що це взагалі був не дуже свідомий вибір. Це був спосіб займатися різними, але однаково цікавими для мене речами.

Якось у шкільному коридорі мене зупиняє вчителька історії й каже: «Іващенко, от ти знаєш, що є такий факультет?» Я кажу, що ніколи не чула. «А ми тобі рекомендацію дамо. Хочеш?»

А я на той час хотіла вступати на економічний, як і сестра. Після цієї розмови, скажу чесно, не знала, що обрати. Фізик, наприклад, мене любив за цікаві запитання, казав, що Іващенко можна ставити «п'ятірку» не за відповіді, а за запитання. Мені було це цікаво. Коли мені розповіли про навчання на філософському – що це і хімія, і фізика, і математика, і біологія (принаймні на той час) – я вирішила собі трішки «продовжити дитинство», не робити вибору, а натомість піти на філософський, де було все. Так воно і сталося.

І. Д.: *Отже, навчання на філософському не було для вас свідомим вибором саме філософії. Але чи можемо ми сказати, що, з огляду на ваш подальший життєвий шлях, ваш інтерес саме до гуманітаристики оформився саме під час навчання на факультеті?*

С. І.: Щодо гуманітаристики, то період мого дитинства та юності – це загалом період, коли люди (щонайменше мого кола) дуже багато читали. Маяковський, про якого я згадувала, був, до речі, не найпривабливішим. Річ у тім, що я спочатку виховувалася на російській літературі, зокрема, на «класиці». Моя бабуся була викладачкою «изысш-ной словесности». Вона весь час читала, у нас було дуже багато книжок і від неї, і від мами, і від тата. Спочатку це була російська класика, а потім, у старших класах, з'явилися всілякі західні автори – Гемінгвей, Ремарк, Гесе...

До речі, моєю «Ариною Родіонівною» був тато. Коли я була маленька і ще не вміла читати, він мені на ніч читав Льюїса Керола, Екзюпері. З дитинства я пам'ятаю також казки Афанасьева – кількатомовий «книжковий проєкт». Ще була дуже красива книжка з китайськими казками, а потім ми (СРСР) посварилися з Китаєм, і ця книжка кудись

зникла. Потім з'явилася фантастика. Мій тато її любляв. Рей Бредбері, Кліфорд Саймак, Курт Вонегут. Але знаковим був Селінджер. У моєї подруги старший брат навчався на романо-германському (він, до речі, лауреат премії Лукаша – як перекладач, зараз він письменник, університетський професор, живе в Америці – ще за радянських часів емігрував). Так от, він перекладав те, що не можна було друкувати в СРСР. Тож у нас були читання. Це називалося «бомондом» (сміється). Ми збиралися послухати ці переклади.

І. Д.: Фактично «салонна культура»!

С. І.: Так. До речі, був ще один осередок, дотичний до романо-германського. Його відвідували різні люди – художники, архітектори. Вони збиралися майже кожен четвер поговорити. Я була молодша, але так само «вхожа» туди. А Солженіцина приніс у школу наш однокласник десь у 8-му чи в 9-му класі. Потім почалися обміни «самвидавом». Книжки або статті друкувалися «під копірку», і гарною вважалася та машинка, яка робила багато копій одразу. Або ж хтось привозив «ксерокси». Я знаю з чужих слів, що в Прибалтиці можна було майже все знайти та зробити копії.

Українськість

І. Д.: Ви кажете лише про роки, коли навчались у старшій школі, чи не так?

С. І.: Про старшу школу і перші курси університету. Я 1954-го року народження, тобто в 71-му, коли закінчила школу, мені було десь 16. Того ж року я вступила до університету. Тобто так, це початок 70-х. Що ще можна додати, щоб уявити собі атмосферу? Дуже багато пили. Але не в школі. У школі в нас були хіба що якісь спроби поводитись по-дорослому, як ми це вчитали в Гемінгвея. Та щонайбільше вино, танці під музику в когось удома... До речі, у школі ніхто не палив... А університетські роки – це вже була складніша ситуація. Гадаю, що й назагал у суспільстві. У мене навіть була своя особиста статистика, де я підраховувала, скільки моїх знайомих померли завчасно, скільки лікувалися в Глевасі, де був лікувальний заклад для хворих на алкоголізм. Ніхто туди не хотів потрапити. Там були дуже жорстокі методи, як і в психіатрії загалом.

В. А.: А яке у вас було ставлення до української літератури, наприклад, до «шістдесятників»? Чи цікавилися ви цією темою?

С. І.: Ви знаєте, Володя, старший брат моєї подруги з етнічно української сім'ї, але абсолютно російськомовної. І в нас так було: мама україномовна, а тато – російськомовний, хоча й українець. Його тато, мій дід, дуже рано помер, на початку I Світової. Бабуся, вчителька «изыящной словесности», виховувала тата російською, тато виховував мене, і я вже була геть російськомовна. Були, звісно, уроки «українського язика». І хоча викладання що української мови, що літератури в нас було ніяке, у мене залишилися дуже сильні враження від Ірини Вільде. Стиль письма, така, цілком європейська проблематика (а я тоді вже європейців читала й поступово перетворювалася на «людину світу», на «космополита безродного»). Але завжди в мене була ідентичність киянки. І тут, несподівано для нас, Володя починає говорити українською. Сам говорить, свою дружину схиляє до цього. Потім син народився, він із перших днів жив тільки в українській атмосфері. Я тоді не зрозуміла, чому. Але Володя для мене був орієнтиром. Він грав на гітарі з губною гармошкою, як Боб Ділан. Я теж собі придбала гармошку, позичила в нього гітару й почала грати. Ми спочатку всі навчалися в однієї вчительки грати на фортепіано – він, його сестра і я. Так от, якщо я чомусь не одразу розуміла, коли Володя щось каже чи якось вчиняє, я все одно «мотала на вус», а потім

починала поступово розуміти. Наразі я усвідомила: це в нього була така «антирадянська» негативна ідентифікація, позиціонування через негачію.

Для мене «українськість» завжди була «чимось поруч». Я з дитинства пам'ятаю, як мама мене на колінах тримає, а фоном по радіо «Ой дівчино, шумить гай», і ніхто не мусив мені нічого пояснювати – я, тоді маленька, уже все розуміла. Українська мова як середовище була для мене чимось природним. Але таких творів, як російською мовою, українською я в школі не писала. Була дистанція. Російською – писати, розмовляти, коли народжуєш, «мама» кричати, – це було природно. Один мій знайомий казав тоді, мовляв, я добре володію українською як іноземною. Узагалі, тема «українськості» – дуже широка, можна поговорити про це окремо.

І. Д.: *На чому будувалися зв'язки в цьому середовищі «російськомовної інтелігенції», вихідців з «інтелігентних сімей»? Наскільки тут важило соціальне походження і стан? Що превалювало: такі-от станові речі чи простий людський інтерес одне до одного?*

С. І.: Ви знаєте, між нами не було якихось бар'єрів. Наразі я знаю, що зведено якийсь новий фешенебельний будинок, а я ніколи туди не потраплю, бо там будуть жити люди, що до мого кола не належать. І, якщо чесно, слава Богу. А тоді в нас у класі, наприклад, навчалася дочка референта Щербицького (першого секретаря ЦК Компартії України), і вони жили у звичайному багатоквартирному будинку. З нами вчилися діти працівників заводу «Арсенал». Її інтелігентські сім'ї, і чиновницькі, і робітничі – всілякі. Я суто випадково в старших класах дізналася, що в Ліди батько – референт. І це при тому, що ми тісно спілкувалися. Нас просто не надто цікавило, ким є чийсь батьки. Дитячі садки були також спільні для всіх. До речі, моя старша сестра, яка навчалася в україномовній, українсько-англійській школі, згадувала, що в них були переважно діти «культурної інтелігенції» – композиторів, художників, скульпторів. Вони навчалися повністю українською мовою, але, до речі, спілкувалися російською. Це була типова ситуація для Києва як столиці, бо тут робили кар'єру і сподівались, що продовжать її в Москві. Дуже мало людей назагал спілкувалися між собою українською мовою. Особливо мало було людей не навчених української мови, а від народження україномовних. Переважно такі люди мали «табірне» минуле.

Філософський факультет

І. Д.: *Повернімося трохи назад. Ви казали, що в 1971 році вступили до університету. З першого разу, так?*

С. І.: Так, все правильно.

Д. П.: *Коли ви вступили, чи змінилося ваше середовище?*

С. І.: Я змінилася. Коли мені дали рекомендацію, я почала потроху переорієнтовуватися на вступ. Пам'ятаю, одного разу, під час вступних іспитів, йшла Кловським узвозом і зустріла вчительку російської мови з паралельного класу. Вона каже: «Привіт, Іващенко. Як справи? Ти вже писала твір?» Я кажу, так. «Ти там нічого?» А я якраз написала вступний твір про того ж таки Маяковського. Може, пропозиція вступу на філософський видавалася мені надто привабливою, щоб ризикувати? Щось «ширяло в повітрі», якесь передчуття пригод вільної думки...

І. Д.: *Як відбувався процес вступу? Які були іспити?*

С. І.: Направду, нічого особливого. Були іспити, так, була співбесіда. Хтось відзначив, що я вже щось знала. Питали щось примітивне на кшталт «що таке ідеалізм», «що таке марксизм», якісь імена, загальні дуже речі...

В. А.: *Тобто, ви хочете сказати, що для тодішнього школяра було в порядку речей знати, хто такий Маркс, хто такий Гегель, мати певний філософський світогляд?*

С. І.: Щодо Маркса і Леніна згадався анекдот про їжачка: «– Діточки, подивіться, хто це? Ми так багато про нього говорили. – Он ти який, дідусь Ленін!» Маркс, Енгельс, Ленін – імена, які так часто звучали, зокрема в анекдотах, що їх було б важко не знати. А от про Гегеля чи Фюєрбаха, мабуть, не кожен знав.

На якусь чергову «славетну річницю» в нас у школі був так званий «ленінський залік». До речі, я його не склала. Треба було щось почитати, а потім відповісти на питання. Кожен клас збирався, і так було по всій країні. Так от, коли дійшло до мене, моя відповідь комісії не сподобалася, і вони сказали, що не можуть прийняти в мене той «ленінський залік». І тут – дуже зворушливо – один хлопчик підняв руку і каже: «Наверное, Иващенко единственная среди нас всех прочитала этого Ленина. Надо ей выдать талончик». Але талончик мені так і не видали. Коли ми пішли з класу, до мене підходили, потискали руку і казали «ми з тобою». Лишень одні дівчина (що зараз живе в Америці) сказала, що так не можна, бо треба буде кудись вступати. Потім виявилось, що я чи не єдина в Києві, хто «не одержав талончик». Мене покликали до дирекції, сказали, що треба цей залік перескласти. Та я відповіла «Навіщо?» (сміється). Але, гадаю, вони звітували вищій інстанції, що залік складено.

І. Д.: *Скажіть, будь ласка, у чому була суть?*

С. І.: Я вже погано пам'ятаю. Треба було прочитати якісь твори й відповісти на питання. Оскільки ж у мене поряд із «правильною» відповіддю була своя думка, я відповіла так, як вважала за доцільне. Розумієте, це все символічний універсум. «Кольорова диференціація штанів», як у фільмі Данелії «Кін-дза-дза!» Спочатку в тебе має бути зірочка, потім – галстук, потім – комсомольський квиток. Для якихось цілей в тебе ще має бути отой «талончик». Усе це знаки лояльності. Коли я вперше їхала до родичів у Белград (Югославія вважалася за майже капіталістичну країну, і молоді мали пройти співбесіду в райкомі комсомолу), «сарафанне» радіо повідомило, що треба бути з комсомольським значком, але надто пізно. Нас у приймальні зібралось кілька щасливчиків, чекали, поки покличуть, і в нас був один на всіх такий собі «переходящий комсомольський значок».

І. Д.: *Але ви ж тоді були в комсомолі?*

С. І.: А як же! Звісно, була. Інакше це був би скандал – для школи, погана статистика. А для мене були би проблеми зі вступом в універ. Та це був окремий вимір буття. Ніяк не пов'язаний, наприклад, із тим, що я перебувала під впливом «младомарксистських» ідей. Я, до речі, писала потім диплом на тему вимірів людської ідентичності, щось в цьому дусі, де йшлося так само і про це.

В. А.: *Наскільки навчання вам подобалося та наскільки відповідало вашим очікуванням?*

С. І.: Мені подобалося. У нас були цікаві викладачі, цікаві студенти та цікаве студентське життя. В якийсь момент на першому році я познайомилася з Іриною Бекешкіною³ в студентській бібліотеці поруч із Червоним корпусом. Я у неї спитала, що таке громадянське суспільство. «Не знаю», – сказала Бекешкіна. Не так давно, в одну з останніх наших зустрічей я їй нагадала про це, а вона й каже, що досі не знає – і

³ Ірина Бекешкіна (1952–2020) – українська соціологиня, спеціалістка у галузі політичної та електоральної соціології, співзасновниця і згодом директорка фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва.

ніхто не знає. Вона була однією з тих, хто вбачав у мені якийсь потенціал. Було в університеті таке Наукове студентське товариство, і вона сказала, що мене треба взяти до ради НСТ, щоб «використовувати енергію Іващенко в мирних цілях». Приблизно тоді Кушаков – Юрій В'ячеславович, що викладав нам німецьку класику, спинив мене і завадив подати заяву на відрахування, коли я почала в усьому сумніватися. Теж казав щось про потенціал. Наразі я вдячна і їм, і моїм шкільним вчителям, і всім, хто спрямовував мене на «мирні цілі».

І. Д.: *Розкажіть, будь ласка, якою назгал була атмосфера серед студентів? Що обговорювали, чим жили, чого прагнули?*

С. І.: Ви знаєте, на першому курсі, якщо чесно, дуже мало хто «гриз граніт науки». Пригадую чимало ситуацій, коли перед семінаром обирали, хто буде «рятувати ситуацію». Потім почали спеціалізуватися, обрали кожен свої теми та напрями й почали рухатися в професійному сенсі.

І. Д.: *Тобто до спеціалізації це була радше атмосфера старших класів?*

С. І.: Так, просто перші курси, усе ж таки, були більше загальноосвітніми. Навіть та ж сама фізика була така собі. Потім квантова була вже цікавішою. Історію російської філософії, здається, читав у нас викладач, який відсидів у таборах. Поки я не знала про це, він не справляв якогось особливого враження – був дуже академічним. Крутим викладачем був той самий Кушаков, з німецької класики. Босенко був майже «поромником», він нас, дітей, «перевозив» до дорослих способів думання. Він спочатку розповідав щось дуже переконливо й логічно, а потім казав, що це все дурня. І пояснював, чому. Він розхитував наші тоді ще не дуже рухливі мізки, і ми потроху навчалися цього мистецтва. Але я не пам'ятаю жодної цікавої його власної праці. Це доволі поширений парадокс. От є такі режисери, які дуже цікаво розповідають про свої майбутні спектаклі чи фільми. Так вони випускають усю пару, а потім – нічого путнього. От так і з викладачами буває. Є й такі, як Попович – кого і слухати цікаво, і читати. Утім, я Поповича як викладача не застала, але та ж Бекешкіна, яка закінчила університет раніше та познайомила мене з Інститутом і з «Думкою» (вона працювала тоді редактором), добре відгукувалася про нього.

І. Д.: *Скажіть, будь ласка, чи Шинкарук не читав у той час на факультеті свій курс із Маркса?*

С. І.: У нас вже ні. У нас був ще цікавий викладач, який читав історію філософії народів СРСР. Це було цікаво. Та й поза університетом у нас були кумири – Мамардашвілі, Бахтін, Багищев, Лотман...

І. Д.: *Це були два автономні предмети – історія російської філософії і історія філософії народів СРСР?*

С. І.: Так. Бо друга – це Давид Анахт, Ібн-Сіна...

І. Д.: *А хто зі згаданих викладачів найбільше вплинув на ваше становлення як фахівця?*

С. І.: Мабуть, Кушаков. Це була справжня дисципліна мислення. Мені хотілося бути на нього схожою.

В. А.: *Чи можете ви сказати, що якийсь конкретний викладач пробудив у вас інтерес до якоїсь специфічної філософської проблематики?*

С. І.: Одразу можу сказати – я продовжувала дитинство. Я дуже цікавилася фізикою свого часу й на 2-му курсі хотіла написати курсову (мені якось потрапила до рук праця Лайоша Яноші, угорського аналітика, котрий на підставі формалізмів Айнштейна запропонував свою інтерпретацію його концепції), щоб зрозуміти, що таке час, як це працює. Чому швидкість не може бути більшою за константу. Усіляка дитяча дурня

(сміється). Так і не написала цю курсову: в якийсь момент я просто злякалася, бо там, перефразуючи Олега Собчука, «ціла купа дивних речей, і все це може вбити».

В. А.: *Тобто вас цікавила проблематика на перетині природничих наук і філософії?*

С. І.: Так, принаймні на початку. Я цікавилася Айнштайном ще в шкільні роки. Це якраз ті запитання, за які мені ставили «п'ятірку». Це дуже цікаво – саме як філософські проблеми. Пізніше я почала читати з цієї теми філософські розвідки. Те підґрунтя знань, яке в мене було, допомагало мені зрозуміти певні філософські побудови. Потім мене привабив Фром, «Втеча від свободи». Це були ті речі, які стосувалися мене, які я пропускала крізь себе. Може, саме через Ериха Фрома я потім вийшла на більш специфічну проблематику свого філософського зацікавлення. Мабуть, Мамардашвілі також завжди був «поруч» як орієнтир. Він був дуже потужним персонажем. Зрештою, я потрапила саме в те середовище, в яке мені слід було потрапити, і це було для мене найважливішим. Цікаво було спілкуватися з Юрієм Джулаєм, з Євгеном Бистрицьким.

В. А.: *Чи спілкувалися ви зі студентами чи викладачами з інших університетів?*

С. І.: Знаєте, я дуже пізно дізналася, що можна було відвідувати лекції в інших вишах або на інших факультетах. До мене якісь чутки добували від друзів, що хтось щось цікаво розповідає, але якось так сталося, що я ці заходи не відвідувала. У мене була подруга, в якої старша сестра навчалася на філософському. Тож ця моя подруга ще зі шкільних років слухала лекції поруч із сестрою. Усвідомлення цієї можливості до мене прийшло вже після закінчення навчання. До речі, я не пам'ятаю, щоби були якісь офіційні стосунки з іншими вишами. Це не було заведено. Можна було підтримувати якісь міжуніверситетські стосунки переважно через власних знайомих.

І. Д.: *Тобто міжуніверситетська спільнота, усе ж, існувала, але більшою мірою в чийсь переказах? Живої постійної комунікації не було?*

С. І.: Почасті ви праві. Атомізація була доволі сильна. Усе формальне дедалі більше відвертало від себе, а неформальне побутувало порізно. На цьому тлі Інститут філософії був несподіваним винятком. Це був «заповідник гоблінів» – те, чого не має бути, а, виявляється, існує. Загалом, можу сказати, що в ІФ ти теж міг бути кар'єристом і «ліктями» прокладати собі шлях до найвищих посад, але мав це робити непомітно, бо це було непристойно. Непристойно було навіть зайвий раз заявляти про своє авторство, звісно, якщо це не якась власна наукова стаття. Це відбивалося й на спілкуванні.

В. А.: *Напевно про поняття «інтелектуальної власності» взагалі мало хто мав якісь уявлення.*

С. І.: Так, це правда. Знали обидва ці слова, але окремо одне від одного (сміється). Я не кажу, що це було добре чи погано, просто це був геть інший світогляд, ніж зараз. Мабуть, це відгомін «самвидаву». Тексти, пісні, вірші вільно «гуляли по руках».

Д. П.: *Хотілось би дізнатися, чи виникали в студентів якісь наукові ініціативи? Якщо так, то чи підтримували їх викладачі? Можливо, якісь неформальні гуртки? Чи брали ви участь в такому?*

С. І.: Свого роду гуртком було Наукове студентське товариство та його рада. Серед нас було кілька більш-менш молодих викладачів, і це спілкування було й «позакласною» роботою зі студентами, і просто спілкуванням між цими різними групами людей. Тут не вважалося моветоном говорити про серйозні речі, наприклад, про Кантові категорії тощо. Тут нам давали підказки, що почитати. Окрім цього товариства та його ради, до якої я випадково увійшла, більше я жодних офіційних утворень не пригадую. Можливо, вони й були, але я не впевнена.

Д. П.: Скільки саме років ви провчилися на стаціонарі перед тим як перейти на заочне відділення? В якому році ви закінчили університет?

С. І.: Після другого курсу та академвідпустки за станом здоров'я я перевелася на заочне й закінчила навчання 1978-го.

І. Д.: Після отримання повної вищої освіти ви пішли в декрет і вже не стали вступати до аспірантури?

С. І.: Я взагалі тоді ледь не поїхала до Тольятті з чоловіком-гонщиком. Але, на мое щастя, його запросили ганятися за «Совтрансавто», і ми залишилися в Києві.

Д. П.: Коли ви вийшли заміж?

С. І.: 1974-го року, коли мій захват перед автоперегонами невимушено перетворився на одруження з автогонщиком.

І. Д.: Хто керував вашою дипломною роботою? Реальним чи номінальним було це наукове керівництво?

С. І.: Науковим керівником моєї дипломної була Ганна Горак. Номінально.

В. А.: Як, за значущістю, співвідносилися навчання/філософія та інші аспекти життя в різні університетські роки? Якими були ваші захоплення та інтереси в цей період?

С. І.: Прилук з приводу своєї докторської, присвяченої спілкуванню, казав, що ледь не всі суспільні феномени є форми спілкування. Наразі я розумію, що ледь не все, чим я по-справжньому переймаюся, можна зрозуміти як форми спілкування. Книжки, музика, балет, живопис, кіно; будь-що – виставка чи вистава, круглий стіл чи «Чорний квадрат», вечеря в інтерпретації Вяткіної чи кава по-академічному від Кримського – усе це запрошення до розуміння. Тут марно намагатися ранжувати, і формула швидкості світла буде не менш захопливою, ніж чемпіонат з «Формули-1».

І. Д.: Які кола були для вас важливіші у людському плані: університетське чи позауніверситетське? Чому? До якого з них належала більшість друзів?

С. І.: Я – людина середовища. І те, і те були мені необхідні й незамінні, бо в університеті я відчувала себе своєю серед чужих, а серед «романогерманців» – чужою серед своїх. Цей незбіг, мабуть, і утворював той дефект маси, який не давав мені ні на чому спинитися. І понині не дає.

В. А.: Ви згадували про вашу дружбу з Іриною Бекешиною. Кого ще ви могли би згадати й відзначити з ваших однокурсників чи просто важливих для вас друзів/знайомих серед студентів?

С. І.: Євген Бистрицький, Юрій Джулай, Сергій Makeєв, Люда Ситніченко, брати Пономарьови, Олександр Шморгун. Гендерний дисбаланс почасти пояснюється тим, що дівчат на курсі було набагато менше, ніж хлопців.

В. А.: Пані Світлано, а як ви в цілому могли б оцінити своє університетське навчання? Наскільки ми зрозуміли, вам подобалося вчитися?

С. І.: Для мене навчання на перших етапах, як я вже казала, було способом не приймати серйозних рішень. Коли закінчувала університет, то сталася певна неочікувана життєва подія – я дізналася, що в мене скоро буде дитина. Потім усе якось саме собою розв'язалося.

Редакційні справи

В. А.: Чи доводилося вам під час навчання в університеті щось чути про видавничу справу?

С. І.: Ні, не доводилося. Я ви вже знаєте, в університеті я ніби плівла за течією. І факультет, і перша робота. Лариса Малишевська, літред «Філософської думки», знай-

шла для мене роботу у видавництві «Наукова думка», де редакцією гуманітарної літератури завідував Азархін-старший, який свого часу працював також у «Думці» та в Інституті. Я потрапила до редакції «Наукової думки», і помітила, що там усе дуже добре було zorganizоване – виробництво, поділ праці. Було три типи коректорів – коректор-стиліст, коректор з вичитки і коректор зі зчитки. Редактори (і навіть коректори) мали бути з відповідною щодо тематики освітою. Ми працювали тиждень у видавництві, два тижні – удома. І це за радянських часів! Наприклад, сідаєш на потяг, їдеш до Юрмалі й на березі Ризької затоки собі працюєш. При тому якість книжок, принаймні видавнича, була дуже пристойна.

І. Д.: *А як, власне, відбувся ваш перехід до «Філософської думки»?*

С. І.: Узагалі, я можу зараз сказати, що мені впродовж життя не раз таланило. Мене одні добрі люди виводили на інших добрих людей. Коли працювала редактором у «Науковій думці», я вже була знайома з Прилюком, якого щойно призначили головредом «Філософської думки», тож саме він запросив мене до своєї редакції. Казав, що в них починається «перебудова», і запропонував працювати разом.

У штаті «Філософської думки»

Інститут філософії

В. А.: *«Філософська думка» була періодичним виданням Інституту філософії. Приміщення редакції розташовувалося в Інституті ж?*

С. І.: Так, в Інституті, кімната № 422.

В. А.: *Багато доводилося чути, що й у Інституті, й у «Філософській думці» була приязна атмосфера. Чи відчували ви це?*

С. І.: Так, нас поєднувала філософія в найкращому сенсі цього слова. Офіційний статус Інституту захищав його співробітників, але водночас це була установа, відкрита «назовні».

В. А.: *Ви маєте на увазі захист від навколишніх реалій, від режиму?*

С. І.: Так, абсолютно слушно. Наступна думка належить не мені, але вона дуже важлива: Відлига народила не тільки інтелектуалів-шістдесятників, а й начальників-шістдесятників. З'явилася така категорія людей, які зробили кар'єру і стали начальниками, тобто вміли поводитися «як треба». Але в них були і свої уявлення про те, що добре, а що погано. Їхні уявлення не збігалися з уявленнями ЦК КПУ та, звісно, ЦК КПРС. Такі начальники філософів наче «крилами» захищали. Мирослав Володимирович зберіг свій відділ і колектив ціною дуже болісною – «зрікшись» Лісового. Усі це розуміли, і сам Лісовий це розумів. Межі захисної спроможності були не нескінченні, і треба було чітко розуміти, що ти можеш, а що – ні. Я певна, що по всій країні існували такі невеличкі захисні осередки, які допомагали виживати. Може, тому моє ставлення до університету є двоїстим, що університет до таких якраз і не належав. Він не справив на мене таке враження, як Інститут. В Інституті існувало вільнодумство в простому сенсі цього слова, і це було безпечно, а в університеті треба було вивчати предмети, на кшталт історії КПРС, заходи специфічні відвідувати... та й загалом пильнувати за своїми словами й поведінкою.

І. Д.: *Як ви гадаєте, ця відкритість Інституту «назовні» й одночасний захист від навколишнього «лужного» середовища – це наслідок інституційності як такої, чи це результат керівництва конкретних людей?*

С. І.: Інститут відбувся завдяки Копніну, саме Копнін задав певні стандарти. Уже було збудовано якусь структуру, яка «спрямовувала течії», і, на щастя, Шинкарук із

його оточенням зберегли цей дух. Існувала певна тяглість від Копніна й далі. Тому, гадаю, і те, і те було важливим, але друге переважає. Знаєте, редакція журналу, як і Інститут у цілому, була таким собі простором для спілкування. Я могла просто в якийсь момент зайти «з вулиці» і спитати в колег, як справи. І так багато хто заходив. Я хочу підкреслити, що така атмосфера Інституту була виключно заслугою його співробітників.

І. Д.: *Ми знаємо, що, на відміну від нашого, українського Інституту філософії, інші Інститути в інших союзних центрах були геть не такими приятними. У Москві, наприклад, просто «жерли» людей (яскравим прикладом може слугувати доля Піами Гайдено). Існувало навіть спеціальне місце для «вигнанців» – Інститут історії природознавства й техніки, про який, зокрема, ідеться в спогадах Євгена Бистрицького⁴. Натомість, наш Інститут був зовсім не таким. Чи вважатимете ви слушною ту думку, що, очоливши Інститут, Копнін заклав до інституційної структури якийсь гуманістичний зміст? Чи, зрештою, головну роль відіграв особистісний чинник, співробітники і їхні людські якості, а сама інституція дублювала структуру інших інститутів АН УРСР?*

С. І.: Звісно, дублювала. Це ж офіційна установа, «типовий» інститут для національної республіки СРСР. Навіть «тарифи» були типові. Особливості теж були, вони почасти задавали специфіку нашої інституційності, але це не було щось офіційно закріплене.

І. Д.: *Отже, принципові відмінності полягали радше в узвичаєних практиках і етосі?*

С. І.: Так, важив людський чинник і певна традиція.

І. Д.: *Ще хотілося б зробити уточнення щодо ваших знайомств. Ми знаходимо задку, що в 75-му ви вже були в Наталії Вяткіної в гостях⁵. Ви дружили, ще навчаючись в університеті?*

С. І.: Так, Вяткіну я знала доволі добре, та, мабуть, із 76-го року. До того ж, коли в мене була академвідпустка, я так само працювала – трішки в Інституті, трішки на кафедрі... Тобто, ще в університеті якимсь знайомство із Інститутом я вже мала.

І. Д.: *Але ви з нею разом не навчалися, правильно?*

С. І.: Ні. В якийсь момент я перейшла на заочне, як ви знаєте.

І. Д.: *Чому я запитав про ваше знайомство із Наталією Вяткіною? Виходить так, що чимало тих, хто потім утворив «ядро» Інституту, познайомилися і знали одне одного задовго до початку роботи в самому Інституті.*

С. І.: Це як подивитись. Я Наталію вперше в Інституті побачила, а вона – мене. Але я ще була студенткою. В Інституті я почала з'являтися ще після першого-другого курсів завдяки Бекешкіній. А потім – уже не пам'ятаю, як складалося. Є в нас один знайомий, який чіткіше може відтворити хронологію подій з життя Інституту. Це я про Євгена Головаху, свого часу позаштатного заступника головреда «Філософської думки». Він міг би цю історію розповісти докладніше. Він, до речі, свого часу написав книжку про психологічний час людини. Події, які пов'язані змістово, вибудовуються в певний ланцюжок. Люди по-різному сприймають час, якісь події видаються дуже тривалими чи близькими у часі, а якісь – навпаки. Так і в мене.

⁴ Див.: [Бистрицький et al. 2020: 224].

⁵ Див.: [Вяткіна et al. 2020: 234].

Перехід до редакції журналу

І. Д.: Прилюк почав виконувати функції головреда до того, як відбулося його офіційне призначення?

С. І.: Це було завжди «подвійне головредство». Офіційно головним редактором був Шинкарук, але він майже не втручався, а його заступник реально виконував функції головного редактора. Я можу точно сказати, що вже працювала у «Філософській думці» за часів Чорнобильської катастрофи. Хоча академічні журнали тоді адміністративно належали до «Наукової думки».

І. Д.: «Наукова думка» – це ж видавництво всієї академії?

С. І.: Так. Тоді всі журнали там видавали. І от, коли трапився Чорнобиль, я офіційно ще числилася в «Науковій думці», отримувала там зарплатню тощо. Але наше робоче місце було в будівлі Інституту і ми завжди спілкувалися з «інститутськими». Я пам'ятаю, як ми разом обговорювали після аварії, що робити. Я вирішила залишитись у Києві, а сина з бабусею відправила до Одеси. Тож і призначення Прилюка, і переведення мене до редакції журналу відбулися незадовго до 1986-го.

І. Д.: Що було зоною вашої безпосередньої відповідальності?

С. І.: Усе одразу. Я вже казала, що Прилюк покликав мене як редактора. У мене ще була цікавість до математичної логіки та «на додачу» – до етики й естетики.

І. Д.: А хто вас уводив «у курс справ» у самій редакції?

С. І.: У редакції в нас були наукові редактори, які мали вести свою проблематику, причому від замовлення та апробації матеріалів – і до фінальних етапів. Ми збирали так званий «редакційний портфель» – сукупність матеріалів, з якими можна працювати. Були також літературні редактори, теж «закріплені» за певною проблематикою. Редколегія в складі визнаних науковців радше прикривала нас за умов цензури. А для розв'язання інших питань Прилюк запровадив редакційну раду. Отже, редактор збирав матеріали: ті, що самі надходять, і ті, що він замовив, давав редакційний відгук (схвалити, відхилити або на доопрацювання); готував до видання. Головний редактор, Прилюк, обов'язково продивлявся, зроблене нами. Потім віддавали в друкарню на верстку.

А вже верстку показували Редколегії та Головліту⁶. Редколегія мала це затвердити. А Головліт робив цензуру. Це називалося «літування». Якщо Головліту щось не подобалося, ми виправляли, а Редколегія нас прикривала. Буцімто не хтось один, а всі разом помилилися. Я починала працювати й опановувати професію як коректор і як редактор у «Науковій думці», а спершу в Товаристві «Знання» та, зовсім недовго, у журналі «Соціалістична культура». Але справжні «університети» для мене розпочалися у «Філософській думці». Ось там я знову потроху всього навчалася, хоча й у «Науковій думці» нас добре «муштрували». У нас були навіть практичні заняття.

Д. П.: З якими новими викликами ви стикнулися у «Філософській думці»?

С. І.: По-перше, ішлося про роботу з текстами, що давали привід ґрунтовно працювати з мовою. По-друге, поруч із тобою чудовий літредактор, Лариса Малишевська. Вона теж була з російськомовного середовища, але на той час уже ґрунтовно знала українську. Я пройшла мовний вишкіл насамперед з Ларисою, хоча офіційно літредом мого відділу журналу була Тамара Громова. Вона була «вроджена» україномовна, тоді як Лариса – «навчена». Я знала, що Тамара – носій мови, і якщо вона сприймала моє формулювання як природне, отже, я «влучила». Був ще чудовий літред – Віктор Барішполь. Він був поет – із тих, що неординарно поведуться зі словами й відшуковують

⁶ Головне управління у справах літератури та видавництв – відомство радянської цензури.

несподівані варіанти. Звідси моє тривимірне ставлення до мови. Завжди, коли є якийсь суперечливий момент, зазираю в дорадянські словники, у літературу. Якщо бачу, що хтось там вживає цю сумнівну літературну форму, то не кваплюся це виправляти. Намагаюся «намацати» міру. Так от, Тамара Громова як носійка мови допомагала мені перевіряти природність того чи іншого вислову, а Лариса й Барішполь допомагали розв'язувати всілякі складні питання. Також пригадую, що часто бігала до Поповича й ми разом вигадували якісь терміни. Чи треба калькувати, чи варто вжити якусь іншу форму.

В. А.: *Враховуючи російськомовне середовище шкільних років і вочевидь дружню атмосферу в редакції, було б цікаво дізнатися, наскільки природним було ваше опанування української?*

С. І.: Можу зазначити, що вивчати українську по-справжньому я почала лише тоді, коли почала працювати. Працювала я трішки в Товаристві «Знання» як коректор, у журналі «Соціалістична культура» теж як коректор, а згодом – у видавництві «Наукова думка», уже як коректор-стиліст і, пізніше, як редактор у філософській редакції. Звісно ж, я жила різнобарвним життям, а на роботі – опановувала українську. Почала її розуміти та засвоїла сентенцію одного з моїх колег (до речі, сина етапованого письменника, чия родина жила в спецпоселенні, куди політичні зеки потрапляли після таборів): «Ивашенко, мы – чернорабочие культуры». Я іноді цитую цього чоловіка своїм колегам, бо деякі з них вважають, що автори існують для того, щоб ми – коректори, редактори, були «при справі», а не навпаки. Підсумовуючи, можу сказати, що українська самоідентифікація в мене почалася з 91 року. Я цілком недвозначно зрозуміла, що треба відділятися геть від Росії та жити так, як ми вважаємо за потрібне.

Наприклад, мені дуже сподобалася співпраця з Оленою Симончук щодо перекладу (з англійської) книги за редакцією Ерика Оліна Райта, присвяченої теоріям провідних вчених з приводу класового аналізу. Вони дуже різні, зібрані під однією обкладинкою. Сам Райт допоміг нам на вигідних умовах укласти контракт щодо авторських прав з видавництвом, тобто він знав про наш проект і брав у ньому участь. Олена переклала цей твір, а ми його видали і українською, і російською. Зробили словник із купою нових термінів. Коли ми надрукували, зрештою, цю книжку, Олена мені сказала: «Це остання книга, яку я друкую російською мовою. Більше мені це не потрібно».

Перехід відбувався, але відбувався поступово. Наприкінці 1960-х і на початку 1970-х абітурієнтів лякали, мовляв, в університеті Шевченка «страшні націоналісти», і не дай Боже запідозрять, що ти не знаєш української. А виявлялося, що лекції читають переважно російською.

Д. П.: *Чи зазнавала якихось змін мовна політика журналу в перші роки вашої роботи в ньому?*

С. І.: Показова річ – коли Прилюк зробив двомовний журнал («Філософська і соціологічна думка», 12 чисел на рік двома мовами), бо до того «Філософська думка» була суто україномовною, у нас підскочили накладди. Дуже помітно, і то не лише завдяки новаціям щодо змісту, а й за рахунок російськомовного читача, і дуже довго цей показник тримався. Тоді й викладали в нас здебільшого саме російською. На той час, можу сказати, мало хто читав українською, мало хто писав, зрештою, мало хто взагалі її добре знав.

Урешті, «Філософська думка» відмовилася від російської мови доволі давно, а «Соціологічна», тобто журнал «Соціологія: ТММ», досі зберігає російськомовну версію (щоправда, лишень електронну). І я з роками спостерігаю динаміку: спочатку в

нас російськомовний наклад перевищував український, потім вони почали зрівнюватися, а наразі російський настільки малий, що його немає сенсу друкувати. Тобто українська мова завойовує позиції середньовічної латини. Це мова наукового спілкування, культурного продукту, публічної царини.

В. А.: *Чи правильно ми розуміємо, що редактори перекладали українською статті, написані в оригіналі російською? А хто тоді, за Союзу, принципово писав лише українською?*

С. І.: Лісовий, звісно, завжди писав українською. Інших не пам'ятаю. Це був радше виняток. Мені це нагадало історію з моєю мамою. Вона, щоб стати начальницею, змушена була перейти на російську мову. Вона пішла в ті сфери, де спілкування велося лише російською. Де україномовних вважали «когутами», «селюками». Одна моя знайома розповідала, як вона приїхала до Києва й частенько блукала кав'ярнями, придивляючись до людей і слухаючи, як вони розмовляють. Як вони вбрані, як говорять, як вимовляють, які специфічні слова вживають. Мати моя не так сильно рефлексувала – вона, мабуть, не замислюючись, опанувала ті навички поведінки, які були потрібні, щоби вважатися «своїм». І Анатолій Єрмоленко мені якось теж сказав: «А українська, усе ж таки, – це моя “мугтершпрахе”. Я довго навчався розмовляти російською без акценту».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бистрицький, Є., Хома, В., Мирошник, К., & Сімороз, О. (2020). Знати і бути. *Sententiae*, 39(2), 213-225. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>
- Вяткіна, Н., Кхелуфі, А., Мирошник, К., & Рева, Н. (2020). «Збережене і втрачене». Спроба спогадів on-line. *Sententiae*, 39(2), 226-240. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.226>

Одержано 11.11.2021

REFERENCES

- Bystrytsky, Y., Khoma, V., Myroshnyk, K., & Simoroz, O. (2020). To know and to be. *Sententiae*, 39(2), 213-225. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.213>
- Viatkina, N., Kkhelufi, A., Myroshnyk, K., & Reva, N. (2020). “Збережене і втрачене”. Спроба спогадів on-line. *Sententiae*, 39(2), 226-240. <https://doi.org/10.31649/sent39.02.226>

Received 11.11.2021

Svitlana Ivashchenko, Illia Davidenko, Vlada Anuchina, Daria Popil

The Thing: Why I'm an Editor. Part I

Interview of Illia Davidenko, Vlada Anuchina and Daria Popil with Svitlana Ivashchenko.

Світлана Іващенко, Ілля Давіденко, Влада Анучіна, Дар'я Попіль

The Thing: чому я редактор. Частина I

Інтерв'ю Іллі Давіденка, Влади Анучіної і Дар'ї Попіль зі Світланою Іващенко.

Svitlana Ivashchenko, executive editor of the «Filosofska dumka» journal.

Світлана Іващенко, відповідальний редактор журналу «Філософська думка».

e-mail: svetaedit@gmail.com

Illia Davidenko, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Ілля Давіденко, магістрант філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: illia.davidenko@gmail.com

Vlada Anuchina, master student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Влада Анучіна, магістрантка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: ladaanuchina@gmail.com

Daria Popil, undergraduate student, Faculty of Philosophy, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Дар'я Попіль, студентка філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

e-mail: dashapopil13@gmail.com
